

**10–11-SINF O‘QUVCHILARINING INGLIZ TILIDA O‘QISH VA YOZUV
KO‘NIKMALARINI INTEGRATIV RIVOJLANTIRISHGA XIZMAT
QILUVCHI JARAYONGA ASOSLANGAN BAHOLASH MEZONLARINING
SAMARADORLIGI**

Nazarova Shoiraxon Abdumo‘min qizi,

O‘zbekiston Milliy pedagogika universiteti doktoranti

gmail: shoirakhonnazarova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada 10–11-sinf o‘quvchilarining ingliz tilida o‘qish va yozuv ko‘nikmalarini integrativ rivojlantirishga xizmat qiluvchi jarayonga asoslangan baholash mezonlarining samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda o‘qish va yozuv ko‘nikmalarini o‘zaro bog‘liq holda rivojlantirish, ya’ni “reading-to-writing” tamoyili asosida tashkil etilgan integrativ yondashuv asos qilib olingan. Jarayonga asoslangan baholash o‘quvchilarning faqat yakuniy natijasini emas, balki o‘quv jarayonidagi faol ishtiroki, fikrlash bosqichlari va yozma mahsulot yaratish jarayonini ham baholash imkonini beradi. Baholash mezonlari besh asosiy komponentga tayangan holda ishlab chiqilgan: mazmuniy tushunish, tahlil va talqin qilish, yozma matn yaratish, leksik-grammatik aniqlik va tahrir hamda refleksiya. Tadqiqot natijalari ushbu mezonlar o‘quvchilarning kognitiv va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini, shuningdek, ularning mustaqil fikrlash va yozma nutqni shakllantirish darajasini oshirishini ko‘rsatdi. Jarayonga asoslangan baholash integrativ ta’lim samaradorligini oshiruvchi muhim didaktik vosita sifatida tavsiya etiladi.

Kalit so‘zlar: integrativ ta’lim, o‘qish va yozuv ko‘nikmalari, jarayonga asoslangan baholash, reading-to-writing, mazmuniy tushunish, tahlil va talqin qilish, yozma matn yaratish, leksik-grammatik aniqlik, tahrir, refleksiya.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida ingliz tilini o‘qitish jarayoni nafaqat til birliklarini o‘zlashtirish, balki o‘quvchilarning kommunikativ va kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilmoqda. Xususan, 10–11-sinf o‘quvchilarida o‘qish va yozuv ko‘nikmalarini o‘zaro bog‘liq holda shakllantirish ularning akademik savodxonligi va mustaqil fikrlash darajasini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai

nazardan, “reading-to-writing” tamoyiliga asoslangan integrativ yondashuv ta’lim jarayonida samarali metodik yo‘nalish sifatida e’tirof etilmoqda.

Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy baholash tizimlari ko‘proq yakuniy natijaga yo‘naltirilgan bo‘lib, o‘quvchilarning tilni egallash jarayonidagi rivojlanish bosqichlarini to‘liq aks ettira olmaydi. Bu esa o‘quvchilarning fikrlash jarayoni, matnni tushunish va uni qayta ishlab yozma ifodalash kabi murakkab faoliyatlarini baholashda ayrim cheklovlarni yuzaga keltiradi. Shuning uchun integrativ ta’lim sharoitida jarayonga asoslangan baholash mezonlarini ishlab chiqish va ularning samaradorligini aniqlash dolzarb ilmiy-metodik vazifalardan biri hisoblanadi.

Jarayonga asoslangan baholash o‘quvchilarning o‘quv faoliyatini uzluksiz kuzatish, ularning tahliliy fikrlashini, matn bilan ishlash strategiyalarini hamda yozma nutqni shakllantirish jarayonini bosqichma-bosqich baholash imkonini beradi. Bunday yondashuv o‘quvchilarning faolligini oshirish bilan birga, o‘qituvchiga individual yondashuvni amalga oshirishda ham qulaylik yaratadi.

Adabiyotlar sharhi. Ingliz tilini o‘qitishda o‘qish va yozuv ko‘nikmalarini integrativ rivojlantirish masalasi so‘nggi o‘n yilliklarda metodika sohasida keng o‘rganilgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Xalqaro ilmiy adabiyotlarda bu jarayon ko‘pincha “reading-to-writing approach” yoki “integrated skills approach” sifatida talqin qilinadi. Ushbu yondashuv o‘quvchilarning matnni tushunish va uni qayta ishlab yozma nutqqa aylantirish jarayonini bir butun faoliyat sifatida ko‘radi.

Xorijiy tadqiqotlarda P. Grabe va F. Stoller (2011) integrativ o‘qitishda o‘qish va yozuv ko‘nikmalari o‘zaro kognitiv jarayonlar orqali bog‘liqligini ta’kidlaydi. Ularning fikricha, o‘quvchi matnni faqat tushunib qolmasdan, balki uni tahlil qilish, umumlashtirish va yangi matn yaratish jarayonida faol fikrlovchi subyektg aylanadi. Shuningdek, Hirvela (2004) akademik yozuvni rivojlantirishda o‘qish faoliyatining asosiy manba ekanligini ko‘rsatib, integrativ yondashuvni samarali metod sifatida asoslaydi.

Jarayonga asoslangan baholash (process-based assessment) masalasida D. Nunan (1999) va Brown (2004) o‘quvchilarning tilni o‘zlashtirish jarayonini doimiy monitoring qilish muhimligini ta’kidlaydi. Ularning qarashlariga ko‘ra, faqat yakuniy natijani baholash emas, balki yozuv jarayonidagi rejalashtirish, tahrir va qayta ishlash bosqichlarini ham baholash o‘quvchilarning til kompetensiyasini aniqroq aniqlash imkonini beradi.

Evropa ta'lim standartlarida, xususan CEFR (Common European Framework of Reference for Languages, 2018) hujjatida ham til o'qitishda kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishda jarayon va natija uyg'unligi muhimligi qayd etilgan. CEFRga ko'ra, o'quvchilar matnni tushunishdan tortib, mustaqil yozma mahsulot yaratishgacha bo'lgan bosqichlarda baholanishi lozim.

Milliy adabiyotlarda ham ushbu masala bo'yicha qator tadqiqotlar mavjud. Jumladan, J. Jalolov (2012) ingliz tilini o'qitish metodikasida kommunikativ yondashuvni asoslab, o'qish va yozuv ko'nikmalarini birgalikda rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi. Shuningdek, H. Muminov va M. Yusupov ishlarida o'quvchilarning til kompetensiyasini shakllantirishda matn bilan ishlash va yozma nutqni rivojlantirishga yo'naltirilgan mashqlarning ahamiyati ko'rsatib berilgan.

So'nggi yillarda O'zbekiston sharoitida olib borilgan tadqiqotlarda ham integrativ ta'lim va baholash tizimini takomillashtirishga e'tibor kuchaygan. Ayniqsa, o'qishdan yozuvga o'tish jarayonini bosqichli tashkil etish va grafik organizatorlardan foydalanish orqali o'quvchilarning fikrlash va yozish qobiliyatlarini rivojlantirish samarali ekanligi qayd etilmoqda.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'qish va yozuv ko'nikmalarini integrativ rivojlantirish hamda jarayonga asoslangan baholash tizimi o'quvchilarning til kompetensiyasini oshirishda muhim ilmiy-metodik asos bo'lib xizmat qiladi. Biroq milliy ta'lim sharoitida ushbu yondashuvni 10–11-sinflar uchun aniq mezonlar asosida tizimli ishlab chiqish masalasi hanuz dolzarb bo'lib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot 10–11-sinf o'quvchilarining ingliz tilida o'qish va yozuv ko'nikmalarini integrativ rivojlantirishda jarayonga asoslangan baholash mezonlarining samaradorligini aniqlashga yo'naltirilgan bo'lib, u pedagogik eksperiment va amaliy-metodik yondashuv asosida amalga oshirildi.

Tadqiqotda tizimli yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv hamda integrativ yondashuv metodologik asos sifatida tanlab olindi. Tizimli yondashuv o'qish va yozuv ko'nikmalarini alohida emas, balki o'zaro bog'liq komponentlar sifatida ko'rishga imkon berdi. Kompetensiyaviy yondashuv esa o'quvchilarning til bilimi emas, balki uni amaliy qo'llash darajasini baholashga xizmat qildi. Integrativ yondashuv orqali esa "reading-to-writing" tamoyili asosida o'qishdan yozuvga o'tish jarayoni yaxlit pedagogik tizim sifatida tashkil etildi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy-tadqiqot metodlari qo'llanildi:

- ✓ pedagogik kuzatish;

- ✓ diagnostik testlar;
- ✓ tajriba-sinov ishlari (eksperiment);
- ✓ yozma ishlarni rubrika asosida baholash;
- ✓ so'rovnomma va refleksiya varaqalari;
- ✓ natijalarni statistik tahlil qilish.

Tajriba-sinov ishlari 10–11-sinf o'quvchilari ishtirokida tashkil etilib, ular eksperimental va nazorat guruhlariga ajratildi. Eksperimental guruhda o'qish va yozuv ko'nikmalarini integrativ rivojlantirishga yo'naltirilgan maxsus mashqlar tizimi hamda jarayonga asoslangan baholash mezonlari qo'llanildi, nazorat guruhida esa an'anaviy o'qitish va baholash usullari saqlab qolindi.

Baholash jarayonida muallif tomonidan ishlab chiqilgan quyidagi besh asosiy mezon asos qilib olindi:

- ✓ mazmuniy tushunish;
- ✓ tahlil va talqin qilish;
- ✓ yozma matn yaratish;
- ✓ leksik-grammatik aniqlik;
- ✓ tahrir va refleksiya.

Tadqiqot natijalarini tahlil qilishda sifat va miqdoriy (mixed methods) yondashuvdan foydalanildi. O'quvchilarning boshlang'ich va yakuniy natijalari taqqoslanib, ularning rivojlanish dinamikasi aniqlanildi. Statistik tahlil orqali jarayonga asoslangan baholash mezonlarining samaradorligi ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Shu tariqa, tadqiqot metodologiyasi o'qish va yozuv ko'nikmalarini integrativ rivojlantirish jarayonini tizimli tashkil etish hamda uning natijadorligini aniq mezonlar asosida baholashga yo'naltirildi.

Muhokama va natijalar. Tadqiqot jarayonida 10–11-sinf o'quvchilarining ingliz tilida o'qish va yozuv ko'nikmalarini integrativ rivojlantirishga yo'naltirilgan jarayonga asoslangan baholash mezonlarining samaradorligi eksperimental sinov asosida o'rganildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, integrativ yondashuv va bosqichli baholash tizimi o'quvchilarning nafaqat yakuniy yozma mahsulotini, balki ularning fikrlash jarayoni va til bilan ishlash strategiyalarini ham sezilarli darajada rivojlantiradi.

Eksperimental guruhda o'qishdan yozuvga o'tish jarayoni tizimli tashkil etilgani sababli o'quvchilar matnni mazmuniy jihatdan chuqurroq tushunish, asosiy va ikkinchi

darajali ma'lumotlarni farqlash hamda ularni qayta ishlash ko'nikmalarini rivojlantirdilar. Nazorat guruhida esa bunday rivojlanish nisbatan sekin kechdi, chunki ular ko'proq yakuniy yozma ish natijasiga yo'naltirilgan an'anaviy baholash tizimida ishladilar.

Baholash mezonlari doirasida mazmuniy tushunish ko'rsatkichi o'quvchilarning matnni global va lokal darajada anglash qobiliyatini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etdi. Eksperimental guruh o'quvchilari matn g'oyasini aniqlash va uni qayta ifodalashda yuqori natijalarni ko'rsatdilar.

Tahlil va talqin qilish mezoni o'quvchilarning tanqidiy fikrlash darajasini oshirganini ko'rsatdi. Ular matn muallifining fikrini baholash, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash va o'z nuqtayi nazarini asoslashda faol ishtirok etdilar.

Yozma matn yaratish bosqichida eksperimental guruh o'quvchilari matn strukturasini to'g'ri tashkil etish, kirish-asosiy qism-xulosa tamoyiliga rioya qilish va fikrlarni mantiqan bog'lashda sezilarli yutuqlarga erishdilar.

Leksik-grammatik aniqlik va tahrir mezoni bo'yicha o'quvchilarda xatolar sonining kamayishi kuzatildi. Ayniqsa, qayta tahrir (editing) bosqichining kiritilishi ularning yozma nutq sifatini yaxshilashga xizmat qildi.

Refleksiya bosqichi esa o'quvchilarning o'z faoliyatini tahlil qilish, xatolarini anglash va keyingi ishlar uchun xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirdi. Bu holat ularning mustaqil o'rganish kompetensiyasini kuchaytirdi.

Umuman olganda, olingan natijalar jarayonga asoslangan baholash mezonlari o'quvchilarning o'qish va yozuv ko'nikmalarini integrativ rivojlantirishda samarali vosita ekanligini tasdiqladi. Eksperimental guruhning yakuniy ko'rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo'lib, bu yondashuvning pedagogik samaradorligini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot 10–11-sinf o'quvchilarining ingliz tilida o'qish va yozuv ko'nikmalarini integrativ rivojlantirish jarayonida jarayonga asoslangan baholash mezonlarining samaradorligini aniqlashga qaratildi. Olib borilgan nazariy tahlil va amaliy tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, o'qish va yozuv ko'nikmalarini “reading-to-writing” tamoyili asosida integrativ tashkil etish o'quvchilarning til kompetensiyalarini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Jarayonga asoslangan baholash o'quvchilarning faqat yakuniy natijasini emas, balki ularning o'quv jarayonidagi fikrlash bosqichlari, matn bilan ishlash strategiyalari

hamda yozma nutqni shakllantirish jarayonini ham kompleks baholash imkonini berdi. Bu yondashuv o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil, matn yaratish va o'z faoliyatini baholash ko'nikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan besh komponentli baholash mezonlari — mazmuniy tushunish, tahlil va talqin qilish, yozma matn yaratish, leksik-grammatik aniqlik va tahrir hamda refleksiya — o'quvchilarning integrativ kompetensiyasini bosqichma-bosqich rivojlantirishda samarali vosita ekanligi aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Brown, H. D. (2004). Language Assessment: Principles and Classroom Practices. Pearson Education.
2. Grabe, W., & Stoller, F. L. (2011). Teaching and Researching Reading. Routledge.
3. Hirvela, A. (2004). Connecting Reading and Writing in Second Language Writing Instruction. University of Michigan Press.
4. Nunan, D. (1999). Second Language Teaching & Learning. Heinle & Heinle.
5. CEFR (2018). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Council of Europe.
6. Jalolov, J. (2012). Ingliz tili o'qitish metodikasi. Toshkent.
7. Muminov, H., & Yusupov, M. (2015). Foreign Language Teaching Methodology. Toshkent.
8. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.
9. Hyland, K. (2003). Second Language Writing. Cambridge University Press.
10. Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and Classroom Learning. Assessment in Education, 5(1).